

РОЗВИТОК ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ НА ТЕРИТОРІЇ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В ЕПОХУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Мозговий Олексій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

Періодична преса, на території українських земель, що входили до складу Російської імперії, у своєму розвитку, пройшла декілька етапів, які характеризуються як періоди занепаду, та навпаки, періоди піднесення української періодики. Питання це досліджувалося вченими в інших часовий проміжок [4; 5], однак вироблені підходи можна застосувати при дослідженні також і цього історичного періоду. На території Наддніпрянської України розвиток періодичних друкованих видань розпочався доволі пізно, а саме на початку ХІХ-го століття. Центрами української періодики того часу були університети, де навчались українські студенти які співчували ідеям українського національно відродження, які активно посилювалися поширенням ідей романтизму. Створення власної періодичної преси для представників українського національно руху відповіддю на масштабну кампанію цензури, яку російська імперська влада проводила стосовно українського населення після ліквідації автономії козацтва.

Першими українським періодичним виданням став «Харковский еженедельник», який почав виходити в 1812-му році, та орієнтувався на місцеве студентство. В 1816-му році до нього додалися «Украинский вестник» та «Харковский демокрит», які існували коштом місцевих філантропів, висвітлювали питання історії, культури та географії України і були швидко закриті державною цензурою. Створення перших українських періодичних видань стали справжнім проривом для української інтелігенції того часу, оскільки Україна відставала, в той час, у питанні періодики. Зокрема в Росії перші газети західноєвропейського зразка з'явилися на сторіччя раніше [6, с. 18].

В 1830-х роках була здійснена спроба обійти російську цензуру шляхом видання російськомовних альманахів. Зокрема це «Український Альманах», який почав видаватися з 1831-го року, «Запорожская старина», яка виходила з 1833-го року. Попри використання російської мови, тематика цих збірників була українською. Часто українська інтелігенція намагалась перетворювати російські видання на наддніпрянських землях на українські, шляхом зміни їх тематики. Так сталося з газетами «Киевский телеграф» та «Труд» [6, с. 20].

Проте, на наступні декілька десятиліть єдиним способом для українського національного руху видавати хоч якусь українську періодику стало створення саме альманахів та збірників, на які російська цензура, часто, не звертала такої уваги як на газети. Особливо ситуація з випуском української періодики погіршилася з виходом Валуєвського циркуляра та Емського указу, які забороняли українську мову та друк на ній. В цей час виходять такі альманахи як «Сніп» 1841-го року,

«Хата», що почав друкуватися в 1860-му році, «Громада», що почав виходити в 1878-му році, «Нива» 1885-го року та багато інших збірників та альманахів, деякі з яких, наприклад «Основа», випускались в Петербурзі [6, с. 19].

Відродження українського друку газет відбулось лише на початку 80-х років, коли почала виходити російськомовна українська газета «Киевская старина», яка стала початком нової епохи в історії української преси на Наддніпрянщині та змогла хоча б частково обійти російську урядову цензуру, посилену заборонами української мови. «Киевская старина» стала майданчиком, який об'єднав навколо себе основні художні та наукові коло наддніпрянської України свого часу [1, с. 8; 2, с. 102].

Звичайно, що проти цього часопису розгорнулася кампанія цензури, як з боку місцевих органів контролю, так і з боку загальноросійських. Цензура звертала увагу на слова пов'язані з українським народом, такі як «січ» та «козак», або згадки про Україну як територію, на якій проживають українці. Також цензорам не подобалось використання українських літер замість російських, особливо літера «І». З часом цензура тільки посилювалась, цензори вбачали небезпечний зміст навіть у нейтральних матеріалах, оскільки вважали, що тут присутній антиросійський підтекст. Попри це, часопис виходив 25 років та припинив своє існування шляхом перетворення на україномовний журнал «Україна» [6, с. 24].

Періодом своєрідного піднесення періодичної преси на території наддніпрянської України став 1905-1914 років. Тоді, після буржуазної революції в Російській імперії українська інтелігенція, натхненна можливістю змін та скасуванням заборони на використання української мови, відповідно до маніфесту від 17-го жовтня 1905-го року, яким проголошувалась свобода друку, розпочала розбудову української преси, яка стала осередком та рупором українського національного руху в наддніпрянській Україні. Хоча цензура та переслідування українських друкованих видань все ще збереглися, революція стала поштовхом до виникнення великої кількості українських періодичних видань [6, с. 24].

Попри революцію та послаблення тиску з боку російської влади, та поступки, такі як створення Державної думи, дуже скоро в країні знову розгорнулася цензура та репресії проти демократичного руху, а особливо проти національних рухів, зокрема в Україні. Український національний рух офіційна влада називала «Мазепинством» та боролась з ним сильніше ніж з власне російськими революціонерами. Друк українських періодичних видань, формально не був заборонений, але російська влада робила все можливе, щоб максимально загальмувати процес виходу української періодики. Часто цілі тиражі українських газет вилучались, газети закривали за вигаданими приводами або газети надходили до поштових відділень, а там зникали, точніше відправлялись до органів місцевої влади. Оскільки на державному рівні заборона на друк українською мовою була скасована, роль головного репресивного центру на себе взяло керівництво Південно-західного краю, тобто наддніпрянських губерній [3, с. 58].

Попри розгорнуту цензуру, сторінки українських газет цього часу стають майданчиком для обговорення питань українського руху та українського національного відродження. Тут йдуть дискусії щодо питання отримання незалежності або лише автономії, відношення до влади та майбутнього України. [5, с. 24]. В цей час активно розвивається регіональна преса. Свої українські газети з'являються майже в кожному губернському центрі: «Життя й знання» в Полтаві,

«Дніпрові хвилі» в Катеринославі, «Світова зірниця» в Могилів Подільському, «Слобожанщина» в Харкові. Ці, часто ілюстровані видання, орієнтувались на народного читача та висвітлював теми повсякденного життя своїх регіонів. В Києві починає виходити ілюстроване щотижневне видання «Село», досить популярне серед місцевих читачів [6, с. 25].

З початком Першої Світової війни більшість представників українського національного руху Наддніпрянщини, в тому числі видавці періодики, підтримали в цій війні Російську імперію, оскільки вважалось, що після перемоги російський уряд може пом'якшити своє ставлення до українців та дозволить їм мати автономію. Окрім цього, вважалось що перемога Росії дозволить об'єднати Наддніпрянщину з карпатськими землями України, яким знаходились під владою Австро-Угорщини.

Але влада російської імперії з перших днів війни розгорнула воєнну цензуру та скасувала всі здобутки революції 1905-го року. В першу чергу це стосувалась періодичної преси. Влада вважала, що преса національних меншин в умовах війни є елементом ворожих дій у своєму тилу. 20 серпня 1914-го року вийшла постанова про заборону друку українською мовою, відповідно до чого, розпочалась кампанія з масового закриття українських газет та арештів їх керівників [3, с. 59].

Таким чином, період перебування Наддніпрянської України в складі Російської імперії став періодом не лише виникнення української періодичної преси, а й періодом постійної її боротьби за існування в умовах постійної державної цензури та репресій з боку російської влади. Проте, незважаючи на постійні утиски, українська періодика продовжувала своє існування, постійно пристосовуючись до нових умов та нових заборон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко А., Мозговий О. Інтеграція комуністичної пропаганди в систему освіти СРСР: історико-політологічний аспект. *Сумський історико-архівний журнал*. 2023. № XLI. С. 5-13.

2. Животко А. Історія української преси. Київ : Наша культура і наука, 1999. 364 с.

3. Крупський І. Українська преса наддніпрянщини 1905-1914 рр.: формування мережі, еволюція висвітлення суспільно-політичної тематики. *МАГІСТЕРІУМ*. 2006. № 22. С. 57–61.

4. Прокопчук В.С., Гриценко А.П. Мистецтво відбитку: радянська пропаганда в епоху застою через призму творчості. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*: журнал. 2024. № 3 (21). С. 1179-1191. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/9986/10039> (дата зверення: 29.03.2024).

5. Прокопчук В.С., Гриценко А.П., Чумаченко О.А. Зображення «образу ворога» через радянську пропагандистську сатиру та карикатуру в 1953-1985 рр. на прикладах журналу «Перець». *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*: журнал. 2024. № 2 (20). С. 890-901. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/9196> (дата зверення: 29.03.2024).

6. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття. Джерсі Сіті : Вид-во М.П. Коць, 1974. 93 с.